

Karakterizacija lika učitelja u ljubavnim mesnevijama na turskom jeziku

Amina Šiljak-Jesenković

Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut

asiljakjesenkovic@ois.unsa.ba

Sažetak

Na osnovu izabranog korpusa mesneviya ljubavnog sadržaja (a ovdje smo se opredijelili za tekstove koji mogu biti tumačeni i kao tekstovi o ovostranoj ljubavi, ali posjedovati i značenjski sloj ezoterijske Ljubavi), nastojali smo ukazati na karakterizaciju lika učitelja, važnost njegove uloge u ovim djelima, ali i u kulturi Islamskoga Parnasa, te značaj odgoja i obrazovanja u svim sferama od egzaktnih, preko humanističkih i društvenih znanosti, pa do vjerskih znanosti i njihove primjene kroz etička načela i principe vjerovanja i vjerske prakse.

Ključne riječi: ljubav, mesneviya, učitelj, Lejla i Medžnun, Husrev i Širin, Šejh San'an, Mihr i Mušteri

U islamskoj kulturi temeljenoj na Kur'anu i tradiciji poslanika Muhammeda, a.s., vrlo visoko je postavljeno mjesto nauke, znanja, a time i mjesto osoba koje podučavaju, odnosno, učitelja. Ovakav stav, temeljen na prvom imperativu Objave: "Uči (Čitaj)" i poruci prvih pet ajeta iste sure – da je Gospodar taj koji podučava čovjeka peru, odnosno, podučava čovjeka onome što ne zna (Kur'an, 96:1-5) – na poimanju Apsoluta kao Sveistine i Sveznajućega, preko poslanika i vjerovjesnika kao po Bogu odabranih učitelja, tradiciji Pečata poslanstva Muhammeda, a.s., u kojoj hvali učene i učitelje, a učene naziva nasljednicima poslanika,¹ pa do izreke pripisane

¹ Abdullah b. As bilježi sljedeći hadis: "Jednog dana, Poslanik, s.a.v.s., izašao je iz svoje sobe i ušao u mesdžid. U mesdžidu su bile dvije skupine. Jedna skupina je učila Časni Kur'an i činila dovu Allahu, dž.š., a druga skupina je bila zauzeta stjecanjem znanja.

halifi Aliju “Ko me nauči jedno slovo, učinio me svojim robom”, duboko se ugradio u kulture muslimanskih naroda i zajednica, i to u svim socijalnim kategorijama. Kolika je počast davana učitelju u Osmanskoj državi temeljenoj i razvijanoj na islamskoj kulturi, dovoljno ilustriraju njihovi prihodi u različitim kategorijama škola, ali i činjenica da je učitelj mladih osmanskih prinčeva nakon njihovog stupanja na tron, zadobijao počasti i privilegije koje ima šejhu’l-islam.²

Podsjetimo, na osmanske narativne spjevove ljubavnog sadržaja ne možemo gledati kao na “oponašanje stvarnosti”, već kao na sredstvo kojim se kroz manje ili više poznatu (obično već ispričanu) priču i odnose njenih protagonista koji su statični modeli više negoli dinamični (makar i fikcijski) junaci, “preslikava” egzoterijska ili ezoterijska stvarnost pjesnika, ticala se ona njegova okruženja ili njegova intimnoga svijeta. Naravno, kad je riječ o karakterizaciji junaka ovih spjevova, kako smo to već u nekim našim ranijim radovima pisali, generalno se može kazati da se radi o klišeiziranim, anikoničnim, tipskim junacima, lišenim individualnosti, tako da su opća i njihova iskustva, stanja i uloge, oni jesu princip, izdignut iznad pojedinca.³ I sama priča, podsjetimo, ne postoji kao realizacija autorove potrebe da ju ispriča kao nešto novo, drugačije, neispričano, nepreživljeno; dapače, u skladu s principom da je samo Allah taj koji stvara, a čovjek kao Njegov namjesnik na zemlji svjedoči, tako što kao autor poseže za poznatim repozitorijem i kroz njegov svjedoči svoja stečena i ulivena iskustva.

Čitajući ljubavne mesnevije uočili smo vrlo bitnu ulogu učitelja – obično učitelja “zaljubljenih” kao protagonista naših mesneviya. Zamislimo li

Kada ih ugleda, Poslanik, s.a.v.s., reče: ‘Obje skupine su u hajru, ali jedna od njih je bolja. Jedni uče Časni Kur’an i čine dove. Ukoliko Allah, dž.š., hoće, dat će im ono što žele. Oni iz druge skupine stječu znanje i podučavaju, i ja sam poslan kao učitelj. ‘Nakon što to reče, Poslanik, s.a.v.s., sjede u halku druge skupine.’ (Ibn Madždže, Sunnet, Darimi, Mukaddime, 32); Alimi su nasljednici pejgamberā. Pejgamberi nisu u naslijeđe ostavljali niti srebro niti zlato. Oni su u naslijeđe ostavili znanje. Zbog toga, onaj ko uzme to znanje, steći će ogromnu korist.” (Buhari, Ilm, 10)

² Uporište: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hoca>

³ O karakterizaciji likova u mesnevijama smo pisali u poglavljima “Uobičajeni modeli podjele uloga” i “Klišezirani likovi, njihova opća, djelatna i emocionalna karakterizacija” u knjizi *Uvod u historiju i teoriju poetske forme mesneviya na turskom jeziku*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XLIX, Sarajevo, 2017, 146-149.

islamskom umjetnošću minijature interpretiran sadržaj mesneviya – učitelji su obično figure drugog ili trećeg reda, neposredno iza ili uz glavne junake. Očekivano je da je učitelj jedan od “rezonera”, junaka koji će racionalizirati žestoki emocionalni naboj ili zamršenu situaciju u kojoj se protagonist nalazi, da će biti njegov “povjerenik” (nerijetko uz *dadilju*), i kao takav oblikovati i model našeg glavnog junaka, ali istovremeno biti i pokretač radnje. Imajući u vidu i značaj učitelja od tekstova koji predstavljaju izvore islamske civilizacije, pa do pučkog pozicioniranja figure učitelja u kulturama muslimanskih naroda, za očekivati je da učitelj u književnim tekstovima poput mesneviya bude karakteriziran kao savršena, potpuna ličnost, uzor čija je uloga da pomogne, podučiti, razriješi problem ili nedoumicu. Naime, o kojoj god se temi, formi i žanru divanske književnosti radilo, ne smijemo zaboraviti da pored toga što se dosljedno drži forme, ova književnost je temeljena na izvorima od Svete Riječi, preko tradicije Poslanika, učenjima nastalim suglašavanjem islamskih učenjaka o određenom pitanju ili rješenjima izvedenim analogijom, predajama i kazivanjima o vjerovjesnicima i bogougodnicima, narodnim običajima i tradiciji, te da, čak i kad nije u prvom planu, didaktički karakter ove književnosti jeste prisutan. Otuda bi karakter učitelja u ovim narativnim spjevovima trebao biti i karakter kroz koji će “progovoriti” mudrost, etičnost, egzaktna nauka i duhovno iskustvo/ezoterijska spoznaja. No, na osnovu našeg odabranog korpusa pokušat ćemo propitati da li su sva spomenuta svojstva redovito prisutna u klišeiziranoj karakterizaciji učitelja, da li je učitelj taj koji prenošenjem znanja usmjerava putu razuma ili putu ljubavi, ili pak uspostavljanju balansa između ova dva puta.

Najprije, obratimo pažnju na konkretne primjere karakterizacije lika učitelja u našem korpusu. U mesnevijama o Husrevu i Širin, lik učitelja je u funkciji naglašavanja socijalnog statusa glavnih junaka, odnosno, osobito Husreva, kao dugo čekalog sina vladara Hurmuza, sigurnoga nasljednika trona.

Tako u Fahrijevoj mesneviiji⁴ stoji da je Hurmuz, sin Enuširvana, svom sinu Husrevu doveo učitelja kada je navršio sedam godina. Učitelj je

⁴ Fahrijeva mesneviya prema: Özlem Güneş, *Fahri'nin Hüsrev ü Şirin'i (Metin ve Tahlil)*, Nizami ve Şeyhi'nin Eserleriyle Karşılaştırılması, neobjavljena doktorska teza, TC

mudrac Buzurgumid, koji uspijeva u kratkom roku Husreva podučiti velikom znanju i brojnim vještinama, te razviti njegov retorički talenat:

*Hurmuz mu dovede učitelja mudraca
Da slobodni čempres nema gubitaka
Gospodo, od toga puno mjeseci ne proteče
A on velika znanja, vještine već steče
Imao jak dar je lijepog govora
Pun poput mora dragog kamenja (Fahri: 292-294)
Buzurgumid po imenu, vješt i vrijedan
Vrijednim i vještim ga smatra vladar sve i jedan
(Fahri: 308)*

Buzurgumid podučava Husreva raznim znanostima, uz njegov uspijeva ovladati korištenjem astrolaba (Fahri: 295). On posjeduje ključeve riznica svijeta i srca (Fahri: 310). Jasno, karakter Buzurgumida obuhvata i prirodoslov (matematika, korištenje astrolaba) i humanističke nauke (retorika), društvene nauke (ključevi riznica svijeta /ekonomija, sociologija/ i srca /psihologija/). I u Šeyhijevoj mesneviji kao prvi učitelj Husrevov spominje se Buzurgumid, a mi prenosimo prijevod stihova iz Prvog pjevanja u kojim ovaj autor opisuje i učitelja, ali i oblasti u kojim je podučavao Husreva kao nasljednika dinastije u dvadeset i prvom koljenu:

*Kad Hurmuz kod Husreva osjeti sposobnost razlučivanja
Inteligenciju, razum, razumijevanje i sposobnost brzog učenja
Uvidje da je nužno da mu pronađe učitelja
Kako ne bi gubio na vremenu
U tom periodu jedan mudrac živio
Nije mu bilo ravnog u Rumeliji i Egiptu
Prirodne znanosti, matematika i teologija
Bijahu uklesane na ploči njegovog srca
Učitelj i znalac po imenu Buzurgumid
Snažan je u svim granama mudrosti*

*Najprije je bio učenik Buzurgumihra
A potom je njegov učitelj postao Buzurgumid
Vladar svijeta Hurmuz ga je dao podučiti
Kao da Jupiter podučava Mjesec*

*Moj Husrev je dijete, ali ne smatraj ga glupim
Dijete je dijete, makar i poslanik bio
On nasljeđuje vlast od dvadeset i jednoga pretka
A ti budi povod da on ovlada znanošću
Vidljiva je u njegovoj prirodi sposobnost
Da svakom vještinom savršeno ovlada
Trajnost vlasti postiže se pravednoću i znanošću
Vjernost znanosti postiže se razumom i smirenošću*

*I danju i noću se bavio podučavanjem
Bavio se podučavanju stvarima ovog svijeta
O mudrostima mogućih određenja
I moćima nužnog postojanja
O karakteru kretanja zvijezda
I odlikama elemenata prirode
O granicama i stranama okolice i središta
O brzini vremena i stabilnosti stožera
O čadoru Saturna – sve do prostirke želja
O svemu tome je podučio princa.
U kratkom vremenu Princ
Od svog učitelja mnoge mudrosti nauči
U pravilnom i jasnom govoru postidio bi Sahbana
U retorici bi mogao podučavati smislu Hassana⁵*

⁵ Iste stihove smo objavili i u Amina Šiljak Jesenković, *Re/Konstrukcija priče o Lj/ljuba-
vi*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2023, 149-151.

Nakon što navrší deset godina Husrev se uči vještinama ratovanja, rukovanja oruđima i oružjem, i pokazuje se veoma darovitim i spretnim. Buzurgumid koji posjeduje i ezoterijsko i egzoterijsko znanje, ostaje vjeran svom učeniku, čitav život ostaje uz njeg; kada Husrev vrati pravo na tron, on postaje njegov vezir. Kad Behram uradi novčanice s Husrevovim likom i Husrev biva potvoren da želi uzurpirirati očevu vlast, učitelj Buzurgumid shvata da je Husrevu napravljena spletká, i savjetuje mu da ode na “par dana” dok istina ne izađe na vidjelo. (Fahri: 683-686) Kako je ovladao i ezoterijskim znanjima (zvjezdoznanstvom), on mu navješćuje i prvi susret sa Širin. U Šeyhijevoj mesneviji na istu temu, Husrev, svjestan da mu narod neće dati podršku u namjeri da se upusti u rat protiv Behrama, traži savjet svog učitelja, koji mu ogleda sudbinu, i savjetuje da se strpi još godinu dana. (Šeyhi: 2546-2560) Buzurgumid je uz Husreva i u trenutku kada se on susreće s Behramovom vojskom, koju će pobijediti zahvaljujući strategiji i savjetima učitelja, i ponovo doći na tron Medajina. Dok i kod Nizamija Buzurgumid i Husrev zajedno jašu na prijestolju postavljenom na velikoga slona, Buzurgumid gleda astrolab i čeka povoljan trenutak, te savjetuje Husreva kako i kada da izvrši napad. Husrev strijelom gađa Behrama, i obara ga sa slona; tako Behramova vojska biva poražena, a on ranjen uspijeva pobjeći u Kinu. U Šeyhijevoj mesneviji je ovaj događaj opisan tako što je u momentu Behramova napada također s Husrevom na tronu, postavljenom na golemoga slona; Buzurgumid pred sobom ima astrolab i pribor za proricanje sudbine (remil). Kada Husrev želi sići s trona i boriti se kao konjanik, Buzurgumid ga zadržava, te mu savjetuje da se strpi, i govori mu kako perzijska vojska nema volje za borbu, te kako će mu se najvjerojatnije iste noći obratiti. Husrev posluša učitelja, i uistinu, te noći dolazi glasnik perzijskih glavaša, koji od Husreva traže garancije da će im biti oprosteno, te obećaju da će prijeći na stranu Husreva, i on im daje garancije. Narednog dana ponovo se odvija sukob Behramove i Husrevove vojske. Buzurgumid stoji s astrolabom u rukama ispred Husreva i čeka sudbinski trenutak, prema kojem Husrev zadaje snažan i sudbonosni udarac Behramu. Nakon povratka na tron u Medajin, Husrev se ženi Širinom, a svojim vjernim dvorjanima za žene daje svoje robinje, tako da Buzurgumida ženi s Hoten Hatun (Nizami), dok kod Fahrija i Šeyhija

nema spomena Buzurgumidove ženidbe. Buzurgumid je ličnost kojoj će se Husrev povjeriti i u trenucima potpunog beznađa (Şeyhi: 6663), kada uviđa prve sijede u kosi tumačeći ih kao navješćenje smrti, postavlja mu pitanja o biti svijeta i života, o znanju, razumu, pravdi, stvaranju flore i faune, sudbini, i traži njegove odgovore. (Şeyhi, Jedanaesto pjevanje, 6637-6944) Njemu se obraća i traži pomoć i kada spozna izdaju Marijinog sina Širujea, kojem će prepustiti tron i povući se u izolaciju. Naime, Širuje u trenutku vjenčanja Husreva i Širin ima dvanaest godina, ali već tada ne skriva svoju želju za Širin, već je spreman na sve kako bi je preteo svom ocu. Husrev se žali Buzurgumidu, koji mu govori da mu to nije sin, već “zmija u njedrima” (Fahri: 4296-4307). U momentima Husrevove sahrane Nizamijev Buzurgumid tiho plače, nema snage, tiho govori, dok kod Fahrija Buzurgumid plače na sav glas:

*Buzurgumidova nadanja su se prekinula
Jer vidje da se tuga za Husrevom proširila
Zajecao, iz sveg glasa je plakao
U suzama on se u vatri sažgao*

(Fahri: 4554-4555)

U mesnevijama o Husrevu i Širin učitelj (Buzurgumid) je savršena ličnost, na samom početku kada ga Hurmuz bira za Husrevova učitelja, on intenzivira socijalnu poziciju vladara Hurmuza i njegovog sina prijestolonasljednika. Međutim, u daljem toku radnje, on ostaje vjeran svom učeniku i u njegovim vanjskim i u unutarnjim borbama, on mu je oslonac, savjetnik, poznavatelj pojavnog i tajnog znanja.

U Fuzulijevoj mesnevijsi *Leylâ ve Mecnûn*, o školi se govori na početku priče, kad Lejla i Kajs kreću u školu i kad se rasplamsava njihova ljubav:

*Vezala se jedno drugim ova bića fina – čempresova stasa, s nje-
drima jasmína
Ispili iz iste čaše od užitka vina – dvoje što su mrtvi p'jani od
požude vina
U vrtlogu svih nedaća tad se utopili – dvoje s' istih, bez razlike,
u jedno stopili*

*Suprotnosti sve njihove nestale u trenu – u dva tijela jedna duša
k'o da se obrenu*

*Ko god da bi Kajsa pit'o da mu rekne tajnu – na sav glas bi opje-
vao samo Lejlu bajnu*

*Ko god bi se kakvom riječju Lejli obratio – Odgovor bi svaki
samo o Kajsu dobio*

*Vježbali bi oni skupa krasnopis vjernosti – naučili svakog trena
sve više voljeti*

*Kad bi Lejlu za čitanjem želja obuzela – Kajsovo bi lice kao knji-
gu ugledala*

*Kad bi pero Kajsa uzeo, da krasnopis vježba – najljepši mu potez
bio Lejlina obrva.*

(LM: 595-603)

Ovdje, čini se škola predstavlja put razuma, put logike, no naši prota-
gonisti i na ovom putu ne savladavaju znanja koja im se primarno daju na
ovom putu, već posežu za onim drugim, unutarnjim značenjem sadržaja,
koje ih dublje vodi putem emocija.

Kajs i Lejla proces školovanja doživljavaju kao proces u kojem će po-
tajno razvijati bliskost. Svi njihovi sadržaji se svode na njihovu ljubav,
koju moraju skrivati. Kada bliskost Kajsa i Lejle postaje predmet ogovara-
nja, majka je upozorava na ponašanje, i traži da prestane ići u školu.

*Lejlina majka nenadno je čula – da jezika zlih se priča proširila
U žalosti sva je, vatrom je gorila – pa pupoljku rosnom jezik
ispružila*

*Vrtirepko, šta su sve ove glasine?- Veli, – šta ti treba sramoćenje
Zašto sama sebi ti štetu nanosiš – časno ime zašto sada da ocrniš
Zašto da te, kćeri, blate zli jezici – zar poštenoj djevi tako šta
priliči*

*Tvoje nježno tijelo kao ruže liska – kako reć', ti radiš kao da si
lahka*

Dobrote si puna, poput tulipana – ali, kako reći, lica otkrivena

Nemoj ti ozbiljnost sad za ludost dati – kao žensko trebaš svoju vrijednost znati ...

(LM 645-652)

Lejlina majka, savjetujući kćer, nameće stereotype rodnih uloga u društvu:

Prekini se sada družiti s dječacima – dosta ti da tajne dijeliš s lutkicama

Usjedi se više kao kip u kući – nemoj se sad tamo i ovamo vući.

(LM 672-673)

Fuzuli ne pomiruje put logike i razuma i put emocije i etike koju zahtijeva put emocije. U sljedećim stihovima on lik učitelja (koji savjetuje Kajsa – nakon što je otišao u pustinju) određuje da bude zastupnik racionalnoga, logičkoga, koji navodi argumente protiv ljubavi:

*Ne predaji dušu patnji ljubavnoj, jer Ljubav je gubitak za dušu
Svako na ovom svijetu zna da je Ljubav katastrofa za dušu
Ne očekuj nikakvu korist od patnje ljubavne niti od silne zaljubljenosti*

Jer zanesenost ljubavnim bolom okonča gubitkom

Svaka obrva poput mladaka, da te usmrti, handžar je što krv prolijeva,

Svaki crni soluf je guja ljutica, što se na tvoj život namjerila

Lijepim se čine lica mjesecolikih ljepotica

Al kad se dobro pogleda, kraj opaki dočeka

Evo otkuda znadem da je muka i patnja u ljubavi

Ko god je silno ljubio, tek plakao je i ječao

Ne spominji očne zjenice crnookih ljepotica

Nek te ne zavara što je zjenica sićušna, jer samo krv ispija

Ne daj da te obmane Fuzuli ako rekne da su ljepotice odane,

Jer to su riječi pjesnika, i zasigurno su lažljive.

(LM, 972-978)

Ovdje je perspektiva učitelja perspektiva racionalnog rezonera.

Međutim, kada Fuzuli uvodi lik čestitog mladića Zejda, zaljubljenog u Zejneb, tada Medžnun postaje njegov učitelj, s kojim vodi razgovore o uzvišenosti ljubavi.

U mesneviji o Vamiku i Azri Azrin učitelj Falatus će biti lik koji će organizirati svoje prijatelje kako bi spriječio susrete zaljubljenih, štaviše, učinit će sve da ga protjera iz zemlje.

U Zijajinoj mesneviji o Šejhu San'an⁶, sam glavni lik je učitelj, koji ima četiri stotine sljedbenika. Njegovo znanje je stečeno, i sve do trenutka sna koji će ga navesti na potragu za bizantinskom princezom i porušiti njegove "kumire" jastva, gordosti u pobožnosti i učenosti, učiniti da pogazi pedeset godina karijera učitelja (šejha) i pedeset odlazaka na hadž, kako bi se nakon potpunog porinuća, zahvaljujući i molitvama jedinog vjernog učenika, iskrenom pokajanju nakon kojeg je uslijedio i oprost od Gospodara, vratio s istinskim spoznajama. No, u procesu sagledavanja šejha San'ana kao učitelja, čini se da ćemo ga bolje razumjeti u "ostvarenju uloge" kroz suodnos s učenicima. Na jednoj strani Zijajija ga predstavlja kao pobožnjaka kojemu je Božije ime uvijek na umu, gotovo da se približio stupnju bogougodnika (b. 360), njemu se počelo pripisivati da svojim riječima oživljava mrtva srca (b. 371), i da dahom liječi neizlječivo bolesne (b- 374-375). Kada san "probudi" šejha San'ana (*San je ono što budi usnuloga – što razboritome otkriva tajne* (b. 395)) on svoje učenike poziva da skupa u Rumeliji osvjedoče značenje njegova sna. Kada San'an pristupi vjeri Ljubavi, učenici u skladu s racionalno stečenim znanjem odgovaraju svog učitelja od Puta Ljubavi. Jedan ga poziva da se pokaje, na što "snom probuđeni" šejh govori da se kaje zbog toga što je bio šejh, zbog svoje slave i gordosti (b. 664-665). Drugi ga poziva na poštivanje forme – obavljanje namaza kao jednog od pet principa islamske prakse, treći ga poziva da uzme abdest i gusul, a on odgovara da se već kupa u suzama.

⁶ Šire vidjeti: Mostarlı Ziyai, *Şeyh-i San'an Mesnevisi*, Hazırlayan Müberra Gürgendere-li, Kitabevi, İstanbul, 2007, 231; Alena Čatović, *Tragom priče o šejhu San'an*, Hasan Zijajija Mostarac i njegova "Pripovijest o šejhu Abdurrezaku", Univerzitet u Sarajevu, Orijentalni institut, Posebna izdanja L, Sarajevo, 2017, 292; Amina Šiljak Jesenković, *Re/Konstrukcija priče o Lj/ljubavi*, 318-361.

Konačno, “pošto savjeti nisu djelovali, svi su oni šejha bili napustili. Svi su kazali hajmo ga svi napustiti, pa ćemo šta se iza kulisa krije vidjeti” (b. 698-699) Koliko god da je šejha San’ana kao učitelja pratilo mnoštvo njegovih učenika, čini se da je njihova veza bila površna, formalna, u skladu sa stanjem učenika i njihovog učitelja prije “sna” kao preokreta. Učenici se sa svojim učiteljem razilaze na granici Puta razuma i Puta Ljubavi. (*Prijateljstvo meni ne možete dati- Jer sa slašću aška niste upoznati; Da ste ašk spram Drage ikad upoznali- svi bi ovdje skupa sa mnom drugovali.* (b. 1201-1202)

Na drugoj strani imamo jednog učenika koji s njim nije krenuo za Rumeliju, i koji će, po povratku one velike skupine učenika u Mekku, saznati o situaciji u kojoj se njihov učitelj nalazi. On iznosi bitne kritike na račun svojih prijatelja, i dotiče se suštine odnosa učitelja i učenika, ali i prijateljstva: *Onaj ko je vazda kom prijatelj stvaran / U ovakvom trenu mora biti odan; Prijatelji, sad ste vi njega izdali / Teret čina šejha niste izdržali; Otkud šejhu ova žudnja, želja silna? / Nemate vi pojma u čemu je tajna; Pravi murid mora vazda iskren biti / Spram stanja murida i šejh će voditi; Pravo da ti kažem, nije niti nula Gdje će postat’ vitez izrod od murida / Kad odgoja nema, a odgoj je nužda; Ko svom drugu nije drug i u nevolji / Nek mu ko peharu nikad ne dovolji; Muška tetka što svog izda prijatelja / Muževnosti kaftan svoj mrljama prlja; Vi nemate srama, koja je grehota / Pravice, vjernosti puna su vam usta; Šta vam je trebalo biti licemjerni / Ta, bolje bi bilo da ste bili vjerni; Drug svom drugu mora od pomoći biti / Makar da se sprema vjeru napustiti.* (b. 1255-1265).

Kritika koju vjerni i čestiti pojedinac upućuje masi, “skupini učenika” koji su slijedili svog učitelja na putu u Rumeliju, u prvom dijelu govori o etičnom u odnosu prema stvorenim, preciznije, o ovostranom prijateljstvu i odanosti, on se dotiče toj masi opipljivih, prepoznatljivih kategorija, kategorija vidljivog i naučenog, ali ne iskušenoga, i pogotovo ne apstraktnoga, onostranoga. Nakon toga oni se pokušavaju opravdati, govoreći kako su se svi pokorili njegovoj odluci, jer su dobili slobodu, kada je odbio njihovo društvo. Premda sav *dekor* (Mekka, molitve, činjenica da je Šejh desetine puta obavio petu islamsku dužnost – hadž) upućuje na pretpostavku da je odnos Šejha San’ana i njegovih učenika temeljen na podučavanju

pitanjima vjere u Boga, oni se zadržavaju samo na pojmovima koje u obostranim kategorijama percipiraju: grijeh, pokajanje, prevjeravanje, ljubav prema inovjerki, zabrana vina, obavljanje ili neobavljanje molitve. Tek odani učenik koji je “sve tajne skrivene šejhove znao” uvodi osvješćenje o Djelatnome Bogu kao referentnoj tački, Bogu Koji se odaziva molitelju, i poziva svoje drugove da se molitvama za učitelja obrate Bogu.

U Božijoj kući da ste zavapili / Da ste Mu iskreno želje otkrili; Da ste u molitvi ruke podigli / I za povratak šejhov zamolili; Nadati se, tad bi Uzvišeni Bog / Oprostio grijeha šejha, roba Svog; S molitvama Opskrbitelju vi ste prestali / Od Božije kuće ste se okrenuli (b. 1283-1285).

Ovaj jedan odani učenik povlači za sobom mnoštvo “pratilaca” spremnih na slijedeće, ali nevičnih pronalaženju vlastitih rješenja temeljenih na Svetim Izvorima.

Četrdeset dana i noći su proveli / U izolaciji molitve Bogu ponavljali; Ni na tren nisu na jelo mislili / Nit u snu oči malo odmorili; Da bi hljeb ko puni mjesec, ne bi ga ni pogledali / Da bi voda s rajskog vrela, kapi ne bi okusili; Samo su u poniznoj molitvi plakali / I strijela uzdaha svoj cilj tad pogodi (b. 1318-1321).

Ovdje nam se čini važnim uočiti kako u odnosu učitelja i učenika valja prepoznati ne masu sljedbenika, nego pojedinca koji će se u svojoj iskrenosti fokusirati na suštinu sadržaja o kojem uči.

I u mesneviji o Huma i Humajun, protagonistica Huma do dvanaeste godine provodi kod učitelja kod kojeg ovladava različitim znanjima i vještinama. U mesneviji o Huršid i Ferahšad također djevojčica Huršid devet godina provodi uz pira – učitelja, uz kojeg savladava temeljna znanja, ali i jahanje i rukovanje oružjem. Također, i u mesneviji o Varki i Gulšah, u prvom medžlisu protagonisti zajedno kreću u školu, koja je inicijalna tačka gdje se budi ljubav, ali i tačka prvog razdvajanja: *Varka i Gulšah, dvoja medna usta / Stekli su odgoj i znanje; Naučili su pisati i čitati / Jer su u sedmu godinu unišili; Humam sina dade musketiru / Kako bi naučio muževnosti vještinu*⁷. U mesneviji o Džemšid i Huršid, Džemšid traži od svog učitelja da intervenira kod njegovog oca – kineskog vladara kako bi mu

⁷ Yusuf-ı Meddah, *Varka ve Gülşah (inceleme-metin-dizin)*, prema Amina Šiljak-Jesenković, *Re/Konstrukcija priča o Lj/ljubavi*, 398.

odobrio da ode u Bizantiju. Mihrab je ključni savjetnik Džemšidov, tipični model rezonera koji ga savjetuje, vodi, dok Džemšid u svom mladalačkom zanosu traži prečice.⁸

U Behištijevoj interpretaciji priče o Mihru i Mušteriju zaplet počinje kada dva sedmogodišnja dječaka, snažno vezana, kreću u školu pred “učiteljem koji vlada svim znanjima”. Kada sin podlog dvorjanina, Behram, koji je ljubomorani na Mušterija kao Mihrovog najboljeg prijatelja, učitelju iznese niz potvora na dvojicu dječaka i karakter njihova odnosa, daje mu mito od hiljadu zlatnika, kako bi o tome obavijestio cara, Mihrova oca. Behram je zloban, dok je učitelj pohlepan: *Premda pri njem nije mržnja niti zloba / Iz vjere ga tjera njegova pohlepa*. Tako on optužuje Mušterija da ometa Mihra u učenju: *Mušteri, taj nesretnik, neprestano / Običaj mu bi dangubit, zabavljao bi se stalno; Svo bi vrijeme u dangubi provodio / Šta god radi, svaki tren bi zabava i igra bio; On mladiću milom ne da ni da uči, ni da prati / Ne bi smio Mihr s njime tako prisno drugovati* (Behištî, b. 838-840). Tada car zabranjuje veziru da svog sina dovodi u blizinu Mihra, ali njihov saveznik i prijatelj Bedr također uspijeva mitom privoljeti učitelja da dopusti komunikaciju Mihra i Mušterija. U Munirijevom istoimenom spjevu Behram učitelja, kojeg Muniri naziva Molla Sejjidom Fazilom, podmićuje u zlatnicima i dragom kamenju.⁹ Ovo je, čini se, rijedak primjer gdje je karakter učitelja prikazan kao negativac. Unatoč onom uvriježenom hvaljenju njegove učenosti i prenošenja znanja, pohlepa ga potiče da se prikloni i protagonistima i antagonistima priče.

Puno više prostora nego li rad u jednom zborniku dopušta zahtijevala bi analiza karakterizacije (savršenog) učitelja i (idealnog) učenika čija ljubav (emocionalna, duhovna i intelektualna povezanost) jeste u središtu više djela napisanih u formi mesnevijske. Premda karakterizacija učitelja, učenika i njihovog odnosa nije izdvojeno analizirana u sjajnoj studiji *Muradnama Derviš-paše Bajezidagića – Objekt Ljubavi u tesavvufskoj*

⁸ Şire v. Münevver Okur Meriç, *Cem Sultan Cemşid ü Hürşid, İnceleme, Metin*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997. (690).

⁹ Şire v. Arzu Polat, *Behiştî Sinan'in (H.917/M.1511-1512) Mihr ü Müşteri Adlı Mesnevisi* (İnceleme-Metin), neobjavljena doktorska teza, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2017. X+714.

književnosti Adnana Kadrića, upravo ova studija nam, osobito kroz teoriju šahida postavlja teorijski i metodološki okvir i kandidira odgovore primjenjive kako na Bajezidagićevo djelo temeljeno na Binaijevoj *Sehaname*, odnosno njihov prototekst u Attarovom djelu *Ilahiname*,¹⁰ tako i na sadržaje u Atayievom djelu *Heft-han (Sedam trpeza)*, te drugim djelima slične tematike.

Zaključak

I u narativnim spjevovima ljubavne tematike u turskoj književnosti, kao i u književnostima drugih jezika naroda Islamskoga Parnasa uočljiv je značaj obrazovanja i odgoja, a samim tim i značaj učitelja, procesa sticanja obrazovanja i učenja vještina, kao i značaj relacije učitelja i učenika. Čini se da je upravo ovo naglašavanje procesa sticanja znanja i učitelja kao prenositelja znanja preslikavanje uloge koju bi obrazovanje i učitelj trebali imati među baštinicima islamske tradicije i civilizacije. Na primjerima iz Fahrijeve i Šeyhijeve mesnevice o Husrevu i Širin, ukazali smo na lik učitelja preko kojeg se ukazuje na socijalni status protagonista, ali on dalje kroz život ostaje uz svog učenika kao njegov prijatelj, savjetnik, “rezoner”. Idealni junak, plemić, budući vladar mora vladati egzaktnim znanostima, poznavati jezik, filozofiju, logiku, retoriku, ali i fizičku vještinu i spretnost. Učitelj posredno upućuje na etičke norme, ali u intimu onostranoga (Ljubavi) se nastoji ne uplitati, štaviše, pokušava potaknuti učenika na racionaliziranje situacije. Inicijacija na Putu Lj/ljubavi Lejle i Kajsa događa se upravo u periodu kada kreću u školu sticati prva saznanja, i umjesto ovostranog nauka spoznatljivog racionom, sve njihove spoznaje intenziviraju ljubav. Učitelj (za kojeg se može pretpostaviti da posjeduje iskustvo teškoga puta ljubavi) pokušava s tog puta odvratiti već opsjednutoga Kajsa, koji će u jednom momentu i sam kroz svoje emocionalno iskustvo postati učitelj naratoru – Zejdu. Kazivanje o Šejhu San’anu nam također nudi kompleksnu sliku učitelja, uvjetovanu koliko okolnostima

¹⁰ Šire v. Adnan Kadrić, *Muradnama Derviš-paše Bajezidagića – Objekt Ljubavi u te-savvufskoj književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2008, 19- 52.

(spletom događaja koji čine radnju) toliko i odnosom “mnoštva sljedbenika/pratilaca” naspram jednog iskrenog učenika (ali ne i slijepog pratioca) koji je uspio proniknuti u suštinu sadržaja kojima ga je Šejh San'an kao učitelj podučavao. To nas pak dovodi do ideje o realizaciji karaktera učitelja upravo kroz odnos s učenikom. Slične klišeje učitelja kao savjetnika i pratioca kroz cijeli život, učitelja kao zastupnika racionalnog, škole kao tačke inicijacije protagonista na putu ljubavi uočili smo i u nekolicini drugih djela. No, bilo da se radi o učitelju koji podučava svog učenika ovostranim znanjima i vještinama, ili onom koji ga podučava na svakoj razini znanja i spoznaje, možemo zaključiti da se mahom radi o karakteru “prijatelja” i “saveznika” koji brine o svom učeniku kao protagonist priče. Jedini primjer negativne karakterizacije smo uočili u Munirijevom i Behištijevom spjevu o Mihru i Mušteriju, gdje učitelj unatoč velikoj učeničnosti, iz pohlepe (a ne iz principa odbrane propisa ili potrebe da spriječi “griješ” i zaštiti mladoga princa Mihra, iako će to na taj način predstaviti) vladaru prijavljuje “sumnjivi karakter bliskosti dvojice dječaka”, a potom također iz pohlepe postati saveznik protagonista naše priče.

Na kraju, koliko god ljubavne priče ispričane u formi mesnevi bile apstraktne, koliko god one bile građene na simbolizmu divanske i tesavvufske poezije, karakterizacija lika učitelja kao jednog od najvažnijih sporednih likova u ovim narativnim spjevovima, kao i činjenica da je u brojnim djelima učitelj postavljen kao važna figura u ključnim tačkama razvoja radnje i preokretima radnje, ukazuje nam na značaj ličnosti učitelja i samog, kako svjetovnog, tako i vjerskog i duhovnog obrazovanja u kulturi Islamskoga Parnasa, čijim važnim segmentom smatramo i tursku, osobito osmansku kulturu.

Izvori i literatura

- Ćatović, Alena, *Tragom priče o šejhu San'anu, Hasan Zijajija Mostarac i njegova "Pripovijest o šejhu Abdurrezaku"*, Univerzitet u Sarajevu, Orijentalni institut, Posebna izdanja L, Sarajevo, 2017.
- Fuzuli, *Leyla ve Mecnun, Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*, Hazırlayan Muhammet Nur Doğan, YKY, Beşinci baskı, İstanbul, 2007.

- Güneş, Özlem, *Fahri'nin Hüsrev ü Şirin'i (Metin ve Tahlil), Nizami ve Şeyhi'nin Eserleriyle Karşılaştırılması*, Doktora Tezi, TC İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2010.
- Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ*, haz. Naci Onur, Akçağ Yayınları, Türk Klasikleri/Mesneviler: 1, Ankara 1991.
- Kadrić, Adnan, *Muradnama Derviš-paše Bajezidagića. Objekt ljubavi u tesavvufskoj poeziji*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
- Kortantamer, Tunca, *Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 88, İzmir, 1997.
- Mostarlı Ziyai, *Şeyh-i San'an Mesnevisi*, Hazırlayan Müberra Gürgendereli, Kitabevi, İstanbul, 2007.
- Okur Meriç, Münevver, *Cem Sultan Cemşid ü Hürşid, İnceleme, Metin*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997.
- Polat, Arzu, *Behiştî Sinan'in (H.917/M.1511-1512) Mihr ü Müşteri Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2017.
- Šiljak Jesenković, Amina, *Re/Konstrukcija priče o Lj/ljubavi*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2023.
- Šiljak-Jesenković, Amina, *Uvod u historiju i teoriju poetske forme mesneviya na turskom jeziku*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2017.
- Timurtaş, K. Faruk, *Şeyhi ve Hüsrev ü Şirini, İnceleme – Metin*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No 2670, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1980.
- Yılmaz, Fatma Nur, *Mihr ü Müşteri*, yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986.
- Yusuf-ı Meddah, *Varka ve Gülşah (inceleme-metin-dizin)*, haz. Kazim Köktekin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Characterization of the figure of the teacher in love-themed *masnawi* in Turkish language

Summary

This study delves into a curated selection of love-themed *masnawi*, which was selected as work portraying the intricacies of worldly love interwoven with a profound semantic layer of esoteric Love. Focusing on the portrayal of teachers within these works, our objective was to illuminate the characterization of educators and underscore the pivotal role they play not only in the literary realm but also in shaping the broader cultural landscape of Islamic Parnas. Beyond literature, we extend our inquiry to emphasize the significance of nurture and education across diverse disciplines, encompassing the exact sciences, humanistic and social studies, as well as religious studies and their practical applications through ethical principles and principles of belief and religious practices.

Keywords: love, *masnawi*, teacher, Layla and Majnun, Khosrow and Shirin, Shaykh San'an, Mihr and Mushtari